

עתונאים כבנקאים

עתונאים, עורכים וסופרים בתפקידי ניהול בשנים הראשונות של בנק אנגלו-פלשתינה

איתן בורשטיין

הכתוב - העתונות.

אנו נגביל את סקירתנו לתקופה שבין ייסוד חברת האם של הבנק - "אוצר התיישבות היהודים" - ב-1899, עד לפני מלחמת העולם השנייה.

מייסד הבנק, שהיה סופר, מחזאי ועיתונאי הוא ד"ר תיאודור (בנימין זאב) הרצל, מי שיכונה לעתיד "חזוה המדינה". בתקופת משפט דרייפוס הוא שימש ככתב העתון הווינאי הנפוץ והחשוב נזיה פריה פרסה בפריס. עבודתו כעיתונאי וסקיור משפטו של היהודי הצרפתי מאלזס שהואשם בבגידה גרמו לו להבין שיש לחפש פתרון מדיני לבעיה היהודית. פתרון זה, כך האמין, יימצא במסגרת התנועה הציונית.

בנק לאומי (בעבר - בנק אנגלו פלשתינה הידוע יותר בשמו המקוצר אפ"ק) המצוין השנה 99 שנה להיווסדו (נרשם בלונדון ב-27.2.1902) מהווה נקודת חיבור מעניינת ביותר בין העתונות היהודית והעברית לבין הבנקאות של אותם הימים.

חיבור זה בין הבנקאות ובין התקשורת אינו דבר מובן מאליו. הבנקאות כיום איננה חביבת התקשורת אם להתבטא בלשון המעטה ואין בכונתנו לעסוק בנושא זה או בסיבותיו. מיום יסודו היה בנק לאומי מטרה לביקורת עיתונאית ונושאים לא חסרו. הבנק שנוסד על ידי ד"ר תיאודור הרצל, אבי הציונות, הותקף - ולא בצדק - על

שאינו מעמיד אשראי לטובת פרויקטים לא תמיד ריאליים של התנועה הציונית. ואולם, חקר תולדות הבנק מלמדנו שהוא מילא תפקיד מהותי בייסוד תל אביב, בתמיכה ביישוב היהודי בתקופת מלחמת העולם הראשונה ובהקמת המערכת המוניטרית של מדינת ישראל. מעצם אופיו של הבנק היו פעילויות אלה רחוקות מאוד הזרקורים. סקירה ביוגרפית של הדמויות שייסדו או שניהלו את הבנק ואת סניפיו הראשונים תגלה את הקשר הלא ייאמן בין הבנקאות לעתונות, לספרות ולחיי הרוח. כמעט כל האישים מהצמרת הניהולית של הבנק היו מעורבים בתקשורת של אותם הימים. תקשורת זו התבטאה בעיקר במדיום

מניית יסוד של "אוצר התיישבות היהודים". במקום 2 מיליון ליש"ט ריכזה התנועה הציונית רבע מיליון ליש"ט בלבד

הבנק הראשון של התנועה הציונית הוקם על ידי הרצל - בעתון. במאמר שפרסם ב-19.11.1897 בביטאון התנועה די ולט, שכותרתו בתרגום העברי היתה "אוצר התיישבות היהודים" קרא המנהיג הציוני להקים, בעקבות התכנסות הקונגרס הציוני הראשון, מוסד פיננסי שישרת את התנועה הלאומית היהודית שהוא חולל. כמו רעיונות אחרים של הרצל, הפובליציסטיקה העתונאית קדמה למציאות, אך לפנינו מקרה נדיר שבו שמו של מאמר הפך בשלב מאוחר יותר לשמו של מוסד פיננסי.

הרצל כאיש פיננסיים

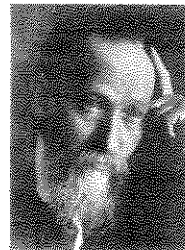
מאמר זה לא היה הראשון שבו התייחס חוזה המדינה לנושאים פיננסיים. ב-10 ביולי 1895 רשם הרצל ביומנו: "רואה אני את הממון כאמצעי-צנוס מדיני מצוין... מי שצבר הון רב ביושר, מוכרח להיות אדם מוכשר מאד. ספסר נבון, ממציא מעשי, אדם חרוץ ויודע הסכון - כל אלה הן תכונות המסגלות יפה להנהגת מדינה."

"המתיישב היהודי בארץ ישראל זקוק לאשראי ולא לגרבה", ציין הרצל ותכונן בדבריו לגרבה שנתנו בעלי הון שפעלו בארץ ישראל בסוף המאה ה-19 - בעיקר הברונים אדמונד רוטשילד ומוריץ הירש. מבלי לנקוב בשמותיהם עורר הרצל את הבעייתיות של אותם אישים, שכמובן התכוונו לטוב אבל לא פעלו בארץ ישראל באותו אופן שבו פעלו באירופה - כלומר על ידי מתן אשראי בנקאי באמצעות סניפי הבנק.

מפעלו הגדול של הרצל לא הסתכם בכתיבת מאמר. קצת קשה לדמיין את האיש התופס מקום של כבוד בגלריה הלאומית של העם היהודי כאיש פיננסיים לעת מצוא. אך כנראה שהמציאות עולה לעתים על כל דמיון. האיש שהקים את התנועה הציונית ייסד במקביל את הבנק שנקרא "אוצר התיישבות היהודים".

הרצל הוא שקבע את הון המניות של החברה לשני מיליון ליש"ט - הון דמיוני באותם הימים לפי כל קנה מידה. נראה שקביעת ההון, כמו שם החברה באנגלית (Jewish Colonial Trust) היו ניסיון לא בדיקו מוצלח לחקות את מפעלו של הברון הירש ששם חברתו היה Jewish Colonisation Association והון המניות שלה היה זהה: שני מיליון ליש"ט. בזה, אגב, הסתיים הדמיון. "אוצר התיישבות היהודים" הגיע בקושי להון התחלתי של רבע מיליון ליש"ט. במהלך הנפקת המניות, שנתקלה בהתנגדות לא מבוטלת בציבוריות היהודית, נמכרה מניה של "אוצר התיישבות היהודים" שערכה היה לירה שטרלינג אחת ב-80 תשלומים שבועיים. תמורת כל תשלום שכזה קיבל הרוכש שובר תשלום ועליו דיוקנו של הרצל.

יו"ר מועצת המנהלים הראשון של הבנק למשך תקופה ממושכת למדי (1904-1923) היה יעקובוס הנריקוס קאהן לילד הולנד. קאהן שלח את ידו בכתיבה שלא היה לה קשר לפעילותו הבנקאית. הוא פרסם בשנת 1909 ספר בגרמנית שנקרא Erez-Israel - Das Jüdische Land (ארץ ישראל - הארץ היהודית). חיבור נדיר זה הינו אחד התיאורים המעניינים של ארץ ישראל בראשית המאה ה-20 ונכתב בעקבות סיור שערך המחבר שנתיים לפני כן. הספר שיצא לאור בהוצאה היוקרתית Brill, גרוש במידע מעניין על ארץ ישראל בשלהי השלטון העות'מאני. הקורא אינו יכול כלל לנחש שמחברו הוא בנקאי, אבל הערה המתחייבת לקבלת הפנים הידידותית שלה זכה המחבר על ידי "מר לבונטין",

יוזמי הבנק ומנהליו שהיו גם אנשי רוח, סופרים ועתונאים. למעלה: ד"ר הרצל. בשורה הראשונה: ז"ד ליבונטין (מימין), יהודה גרוזובסקי-גור. בשורה השנייה: אשר ספיר ויהושע איזנשטט-ברזילי. בשורה השלישית: ישעיהו קרניאל ואחרון ברט

מנהל חברת אנגליא פלשתינה" תובן במלואה אם נדע את מהות היחסים שבין היו"ר והמנכ"ל של סניפי הבנק בארץ ישראל דאז. יעקובוס הנריקוס קאהן לא השכיל להתאקלם במנטליות שרווחה בארץ באותה תקופה. הוא חזר להולנד ונספה בשואה.

המנכ"ל הראשון כמחבר ספרים

זלמן דוד ליבונטין, ז"ל, מנהל חברת אנגליה-פלשתינה לארץ ישראל וסוריה לא הסתגר מעולם בדלת אמותיו הבנקאיות. מלבד פרסום עשרות מאמרים בעתונות היהודית בנושאים חברתיים וכלכליים, הוא כתב ספר אוטוביוגרפי בשם "לארץ אבותינו" שזכה למספר מהדורות.

ליבונטין נולד בעיירה אורשה ברוסיה למשפחה של חסידי חב"ד. מצעירותו רכש ניסיון בעבודה בנקאית וזאת בלימוד אוטודידקטי. בגיל 25 כבר ניהל בנק קטן. הוא עלה לארץ ישראל בתחילת 1882 ונמנה עם מייסדי ראשון לציון. הפרודה ממשפחתו שנותרה ברוסיה וסכסוכים פנימיים הקשו עליו את שהותו בארץ. הוא מכר את נחלתו לברון רוטשילד וחזר לרוסיה. התקופה בחייו בין 1883 ל-1901 לוטה בערפל. בספרו "לארץ אבותינו" אין הוא מתעכב עליה. ידוע שניהל בנק במינסק ובמוהילוב. ב-1895 הכין תזכיר לראשי "חובבי ציון" שבו הציע להקים בנק. ליבונטין השתתף בקונגרס הציוני הראשון ובשנת 1901 הצטרף להנהלת "אוצר התיישבות היהודים". שנה מאוחר יותר הקים את חברת אנגליא פלשתינה שגרשמה בלונדון בשמה האנגלי Anglo-Palestine Company. האותיות הראשונות באנגלית יצרו את הכינוי שרווח ביישוב אפ"ק.

בשנת 1903 חזר ליבונטין לארץ ישראל, הפעם עם משפחתו, ופתח ביפו את סניפו הראשון של אפ"ק ב-2 באוגוסט 1903. הוא ניהל ביד רמה את הבנק עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כשלאצדו מכתן, החל משנת 1912, אליעזר זיגפריד הופיין שהתמנה לסגנו לאחר מותו של אליהו ספיר (ראו להלן). סביר להניח שמינויו של הופיין, הולנדי יליד אוטרקט, היה קשור גם למוצאו ההולנדי של יעקובוס הנריקוס קאהן. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה ליבונטין מגוע מלהיכנס לארץ ישראל העות'מאנית בשל נתינותו הרוסית. הוא פתח וניהל את סניף הבנק באלכסנדריה של מצרים. עם סיום המלחמה חזר לארץ ישראל לנהל את הבנק עד פרישתו בסוף 1924 בגיל 68. ליבונטין המשיך לכהן בדירקטוריון הבנק עד פטירתו ב-1940. לאחר פרישתו התמנה הופיין למנכ"ל הבנק.

מפעלו הגדול של זלמן דוד ליבונטין הוא, כאמור, ספרו "לארץ אבותינו", חיבור בארבעה כרכים (שמתוכם יצאו לאור רק שלושה. הכרך הרביעי לא פורסם מעולם). זה לא רק חיבור אוטוביוגרפי, אלא סיכום של תקופה שלמה. הספר מורכב מתזכירים ומאמרים שפרסם ליבונטין ושאותם הוא ליקט לחיבורו. כדאי לציין שליבונטין הקפיד על שימוש בשפה

The ANGLO-PALESTINE Company, Limited.	חברת אנגליא פלשתינה (בערסון סגול)
Head Office London : Brook house Wolbrook	המרכז הראשי בלונדון : ברוק האון וואלברוק
Head Office of Syria & Palestine at Jaffa Souk Bawabé Gedidé	המרכז הראשי בסוריה ופלשתינה : יפו בסוק בואבע ג'דיד.
1. Bills & Cheques dis- counted.	א. קונה כל מיני שמורות וצשעקים.
2. Advances against Bills of Lading, Goods, & Securities.	ב. נותנת הלוואות נגד ערבון של קונסמנטים, סחורות וניירות הנשאים ריח.
3. Current & Deposit accounts opened.	ג. מקבלת כספים לפקדון על זמנים קבועים ובלתי קבועים.
4. Drafts Cheques & Letters of credit issued and payments made by telegraph.	ד. נותנת המחאות צשעקים ומכתבי קרעדיט על כל הארצות ע"י מכתבים ונס ע"י התלגרף.
5. Bills, coupons & other Documents taken for collection.	ה. מקבלת שמורות וקופונים ושאר דוקומנטים לנובינא
6. Exchange of For- eign Money.	ו. חליפות ממבעות שונות. ז. מקבלת עליה לקנות
7. Purchase and Sale of goods on commission.	ח. ולמכור סחורות שונות. ה. מקבלת עליה לקנות
8. Investment orders in Securities of differ- ent lands exeected.	ו. ולמכור שמורות ונירות הנשאים ריח של כל הארצות.
9. Deposits received in the Saving Departement from Fres. 1 and upwards. 3 % Inter- est paid on com- pleted 20 Fres. With- drawal on demand.	מ. מקבלת מעות, לקופת חסכון לאמקף יד על יד סן פרנק אחד ומעלה, וכשיאסף עשרים פרנקים תשלם רוחם 3% למאה. החזרת הכספים בכל עת שירוש המכנים.

מודעה של אפ"ק בראשיתו על שירותי הבנק - בעברית של 1903

מד"ד, שמקורו לא ברור.

גרזובסקי-גור חיבר עשרות ספרי לימוד ומקראות בשורה ארוכה של מקצועות - הנחלת הלשון, חשבון, טבע, גיאוגרפיה של ארץ ישראל, היסטוריה, תנ"ך ואפילו זמרה. אך מפעלו הגדול ביותר היה בתחום המילונאות. הוא כתב, ערך והוציא מילונים שונים ובראשם "מילון השפה העברית" (1935) המחזיק למעלה מ-1100 עמודים. ב-1949, בהיותו בן 87, חיבר את מילונו האחרון - "מילון לתלמיד ולעולה".

בראשית דרכו, בשלהי המאה ה-19, נימנה גרזובסקי עם עורכי עתון הילדים הראשון בארץ, עולם קטן, יחד עם אליעזר בן יהודה ודוד יודילוביץ. הוא גם הרבה לתרגם ספרים לבני הנעורים.

הבנקאי שתרגם לעברית את שלום עליכם

ישעיהו קרניאל החל לעבוד בשנת 1906 כפקיד בבנק אפ"ק בירושלים. במקביל לעבודתו בבנק תרגם חלקים מיצירותיו של שלום עליכם לעברית. בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה קודם לתפקיד סגן מנהל אפ"ק בחיפה (המנהל היה נתן קייזרמן, אביו של העתונאי אורי קיסרי) וערב המלחמה ניהל את סניף צפת. כל אותה תקופה המשיך בפעילותו העיתונאית. בפעילות זאת המשיך גם לאחר שעזב את הבנק ב-1918.

בשנת 1920, כאשר נוסד העתון דואר היום, הצטרף ישעיהו קרניאל למייסדו איתמר בן אבי. בשנים 1933/34 אף כיהן כעורך ראשי. במשך כ-14 שנה פרסם בכל שבוע, בגיליון יום ו', פליטון עוקצני

סניף ביירות בראשיתו (1906). מנהלו הראשון היה המילונאי-עיתונאי-מתרגם יהודה גרזובסקי-גור

העברית. הדבר אינו מובן מאליו כפי שאפשר לחשוב כיום. הבנק נרשם בלונדון כחברה אנגלית; כל המנהלים ידעו מספר רב של שפות אירופיות ודיוני המוסדות הציוניים הראשיים היו בשפה הגרמנית. כל אלה לא מנעו מליבונוסין לדבוק בשפה העברית.

ליבונוסין תרם תרומה חשובה גם לספרות הבנקאית המקצועית. עוד לפני מלחמת המלח הראשונה הוא פרסם את "ספר השמוש להנהלת הפנקסאות והוראות להנהגת העסקים". ספר זה שיצא מטעם הוצאת חברת אנגלו פלשתית היה הניסיון הראשון להסביר בעברית בשפה שווה לכל נפש את עבודת הבנק והסניף. ליבונוסין הסביר מונחים וחדש מושגים בעברית של אותם הימים. בפרק ו' למשל הוא הגדיר ותרגם לעברית מושגים בנקאיים כמו: אקרידיטיב, אקזיפט ואוול (אשראי, קבלה וערכות בהתאמה). הנה כי כן, בפעילותו של ליבונוסין התלכדו הקנאות לשפה העברית והבנקאות.

בנקאי קפדן - סופר רגוע

אחת הדמויות הססגוניות בגלריה של בנקאים-עתונאים היה אליהו ספיר יליד ירושלים (1869), נכדו של הנוסע-החוקר יעקב הלוי ספיר. ספיר היה בעל ידע עצום בדיני הקרקעות המפותלים של האימפריה העות'מאנית ושלט במספר לא קטן של לשונות. בשנת 1904 מינהו ליבונוסין כמנהל הסניף בירושלים ולאחר כחצי שנה קודם לתפקיד סגן המנהל של סניף יפו. בשנת 1910 מונה ספיר למנהל הסניף המרכזי של אפ"ק בארץ ישראל, סניף יפו, בעוד שליבונוסין שימש כמנכ"ל ומנהל של כל רשת הסניפים בארץ ובסביבותיה (לרבות ביירות).

איש התקופה דוד סמילנסקי, שהיה מראשוני תל אביב, העיד על ספיר שהיה בנקאי קפדן ורגזן ולא אחת העלה את המתם של לקוחות הבנק, אולם איש לא פיקפק בכישרונו הבנקאיים. לעומת זאת, בקרב העתונאים והסופרים הוא נודע כאיש רעים להתרועע. "כאן היה מוצא מנוחה לנפשו היגעה", כדברי סמילנסקי.

אליהו ספיר הרבה לכתוב ולפרסם. הוא חיבר את הספר "הארץ" שהיה בזמנו הלקסיקון השלם היחיד של שמות יישובים עתיקים וחדשים בארץ ישראל, וביום מותו (ב-1911 - בגיל 42) ראה אור ספר נוסף שלו - "ארץ ישראל וסוריה". כן פרסם הרבה מאמרים בכתבי עת שונים.

בנקאי ומילונאי

אחת הדמויות שפעילותן התרבותית, העיתונאית והלקסיקוגרפית האפילה כמעט לחלוטין על עיסוקו הבנקאי היה יהודה גרזובסקי-גור. גור היה עיתונאי פורה ביותר. הצבי, המליץ והפועל הצעיר הם רק כמה מן העיתונים בהם פרסם מאות מאמרים שעל רובם חתם בפסבדונים שונים. הוא החל את הפעילות הבנקאית שלו בסניף ביירות של אפ"ק שנפתח ביולי 1906. עם ייסוד תל אביב עבר לסניף הראשי של הבנק ביפו שליווה את התפתחות העיר העברית הראשונה וניהלו עד שנת 1929, כשפרש לגמלאות.

כדי להמחיש את תרומתו העיתונאית לתולדות ארץ ישראל, ניתן להיעזר ב-11 המאמרים שפרסם בשנים 1897-1902 בירחון השילוח בעריכת אחד העם. מאמרים אלה, שכונסו לימים בספר "על סף מאה חדשה" שופכים אור על ההתפתחויות ביישוב היהודי הקטן באחת מתקופותיו הפורמטיביות ביותר. על המאמר חתם גרזובסקי בכינוי

הוא פוטר מן הבנק על ידי ידידו ליבונטין שסבר כי סטייה מעקרונות ניהול כספי תקין עלולה למוטט את הבנק. פיטוריו עוררו הד גדול בציבור והדבר בא לידי ביטוי במאמרים בעתונות באותה תקופה. אייזנשטט-ברזילי הרבה לפרסם בעתונים העבריים בארץ ישראל ובמזרח אירופה. כרך של כתביו ראה אור ביפו ב-1913.

בנקאי המתמחה במחשבת ישראל

עוד אחד מראשי בנק אפ"ק שהיה איש ספר מובהק הוא אהרן ברט, יליד ברלין (1890) שעלה לארץ ישראל ב-1933 לאחר פעילות ציונית ענפה בגרמניה.

ברט שבא מבית דתי היה מן הדמויות הבולטות בתנועת "המזרחי". תחילה היה עורך דין בחיפה ומ-1938 סגן מנהל ולאחר מכן מנהל בנק אפ"ק לצדו של א"ו הופמן. השניים תומכים על שטרות הכסף הראשונים שהונפקו במדינת ישראל, שכן שטרות אלה היו של הבנק ורק ב-1954, לאחר ייסודו של בנק ישראל, הונפקו שטרות של מדינת ישראל. ברט פרסם מאמרים וספרים בגרמנית ובעברית - בנושאים כלכליים ובמחשבת ישראל. ספרו הנודע ביותר, "דורנו מול שאלת הנצח", הופיע ב-1954 והיתה זו הפעם הראשונה בארץ שמנהל בנק מרכזי כותב ספר בתחום מדעי היהדות.

ולסיום, אכזר בקצרה לשני עתונאים נוספים שהיו לבנקאים. הראשון יוסף אהרונוביץ' מראשוני תנועת הפועלים, שערך את השבועון הפועל הצעיר ב-14 שנותיו הראשונות. ב-1921 הוא נתמנה למנהלו הראשון של בנק הפועלים, תפקיד שאותו מילא עד למותו ב-1937. השני הוא יששכר דב בר דרור, שעבד שנים בעתון דואר היום ובשנות ה-30 אף ערך אותו לזמן מה. כן ערך את השבועון היישוב וכתב בעתונים הבוקר ובוסתנאי. בשנות ה-20 שימש בר דרור כמנהל בנק "בני בנימין", שהוקם על ידי תנועה בשם זה, אשר איגדה את בני האיכרים במושבות היהודיות בארץ ישראל.

* * *

1. בגרמנית כותרת המאמר היתה "Jüdische Colonialbank" - הבנק היהודי להתיישבות ולא הבנק להתיישבות היהודים. למוסד פיננסי זה היה שם נוסף שהוא התרגום היותר מדויק של מאמרו של הרצל: "בנק קולוניאל עברי".
2. ב.ז. הרצל, ספרי הימים, תל אביב 1982, כרך א', עמ' 196.
3. דוד סמילנסקי, עיר נולדת - סיפורן של תל אביב וארץ ישראל בתקופת העלייה השנייה, ערך, הוסיף הקדמה וההדיר - יוסי כץ, תל אביב 1981, עמ' 129-130.
4. יהודה גרוזובסקי-גור, על סף מאה חדשה, ערך מרדכי נאור, תל אביב 1979.
5. מאיר חת, בנקאות בישראל, ירושלים 1954.

תחת הכותרת "מבעד למסווה - שיעורים בהסתכלות". הוא לא חתם בשמו האמיתי אלא בכינוי "עזמות".

התעלמות מזהירות בנקאית

בגלריה המפוארת של אנשי פובליציסטיקה ובנקאות השתלב גם יהושע ברזילי (אייזנשטט) אם כי ההשתלבות לא נמשכה זמן רב בשל "חריגות" בנקאיות מצדו.

הוא נולד בשנת 1855 ושילב בחינוכו מסורת והשכלה. בגיל 16 השיאוהו והוא החל לעסוק במסחר ובקבלנות בניין וגם בעסקי בנק. בעקבות הפרעות ברוסיה בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-19 גמלה בלבו ההחלטה לעלות לארץ ישראל, אליה הגיע בסיון תרמ"ז (1887). המפגש עם מצבם העגום של האיכרים הנתונים לשרירות לבם של פקידי הברון רוטשילד הפך אותו לשופרם של האיכרים. הוא פרסם מאמרים כנגד הפקידות בעתונים המליץ והצפירה. שנה לאחר מכן חזר כמו ידידו ליבונטין לרוסיה. בשנת 1890 עלה שנית לארץ וחבר

שטר כסף ראשון של מדינת ישראל, בחתימת הופמן וברט, שלא הוכנס לשימוש במקומו הוכנסו שטרות אחרים של בנק אפ"ק, אף הם בחתימת השניים

אל יהודה גרוזובסקי-גור בעריכת הירחון מכתבים מארץ ישראל. סביר להניח שקשריו עם גרוזובסקי בירחון ועם ליבונטין באגודת "חובבי ציון", סללו את דרכו לעבודה כפקיד בסניף יפו של אפ"ק, שנה לאחר פתיחתו. לאחר מכן ניהל את סניף הבנק בירושלים. אייזנשטט, שפעל להפצת המניות של "אוצר התיישבות היהודים" ראה לנגד עיניו בראש וראשונה את הפעילות הציונית. הוא נכנס למאבק כאוב עם הנהלת הבנק בשל מדיניותו להתעלם מהזהירות הנהוגה בבנק מסחרי ובשל מתן אשראי שלא לפי אמות מידה בנקאיות.